

IRESPONSABILITATEA ÎN DREPTUL PENAL COMPARAT: NOVELE LEGISLATIVE

Sergiu CRIJANOVSKI

Curtea Supremă de Justiție a Republicii Moldova

În prezentul studiu este analizat modul de interpretare a conceptului de responsabilitate în legislația unor state străine, sunt clarificate particularitățile tehnicii legislative utilizate la crearea normelor cu privire la iresponsabilitate, precum și evidențiate cele mai avansate experiențe legislative apte de a fi implementate atât în doctrina juridico-penală, cât și în legea penală autohtonă. Bazându-se pe cercetarea conceptului de tulburare psihică ca element indispensabil al iresponsabilității, autorul a sintetizat trăsăturile esențiale și tipurile acesteia. Sunt puse în discuție avantajele și dezavantajele legislației unor state străine referitoare la recunoașterea tulburării de personalitate în calitate de criteriu medical al iresponsabilității.

În rezultatul studiului întreprins, autorul explică esența juridică a prezumției responsabilității inculpatului, supune unei analize detaliate diferite teste cognitive aplicate de către instanțele de judecată din sistemul *common law*.

Cuvinte-cheie: *prezumpția responsabilității, iresponsabilitate, tulburare psihică, boală psihică, stare psihică tranzitorie, dizabilitate cognitivă, test cognitiv, cauză externă a iresponsabilității, cauză internă a iresponsabilității.*

DEFENCE OF IRESPONSIBILITY IN THE COMPARATIVE PENAL LAW: LEGISLATIVE NOVELS

The purpose of this article consists in defining the concept of irresponsibility in accordance with the penal legislation of several foreign states; in clarifying the peculiarities of the lawmaking techniques used in the process of creation of some legal norms concerning the category of irresponsibility; as well as in emphasizing of the most advanced legislative experiences which are able to be implemented in our penal doctrine and national legislation. Being founded on the detailed explanation of the mental disorders as an indefeasible element of irresponsibility, in the realm of this study there was synthesized the essential features and the basic types of it. There were discussed advantages and disadvantages of lawmaking experience of the foreign states regarding the recognition of the personality disorders as a medical criterion of irresponsibility. As a result, the author had explained the legal essence of presumption of the defendant's responsibility, had submitted to a detailed analysis different cognitive tests applied by judicial instances in the *common law* system.

Keywords: *presumption of responsibility, irresponsibility, mental disorder, mental illness, transitory mental state, cognitive disability, the cognitive test, external cause of irresponsibility, internal cause of irresponsibility.*

În dreptul penal comparat cauza justificativă de iresponsabilitate are două raționamente:

- *în primul rând*, persoana recunoscută iresponsabilă nu va răspunde penal, deoarece la momentul comiterii faptei infracționale s-a aflat în stare de inconștiență;
- *în al doilea rând*, societatea va fi protejată de o astfel de persoană, fiindcă aceasta oricum va fi supusă unei internări forțate într-un spital de psihiatrie.

Este de menționat că *boala psihică*, în accepțiunea psihiatrilor, are următoarele trăsături caracteristice:

- ✓ este o tulburare mentală cunoscută;
- ✓ este severă și de lungă durată;
- ✓ are efecte, chiar și temporare, asupra funcționării cognitive și (sau) volitive a individului;
- ✓ există probabilitatea unui risc considerabil de cauzare a suferințelor unor alte persoane;
- ✓ necesită un tratament și supraveghere psihiatrică continuă [6, p.25].

În literatura de specialitate de peste hotare cauza justificativă de iresponsabilitate este analizată prin prisma *legăturii dintre deficiența psihică și efectele acesteia asupra proceselor cognitive*.

În acest sens, deficiența psihică este privită prin prisma oferirii făptuitorului a unui statut justificativ (spre exemplu, la momentul comiterii acțiunii sau omisiunii ilicite făptuitorul a suferit o deficiență psihică severă). Totodată, acțiunea sau omisiunea ilicită a făptuitorului este produsul deficienței psihice, având corelația cauza-efect, unde deficiența psihică este cauza, iar fapta ilicită este efectul (rezultatul) acesteia. Defecțiunea psihică afectează comportamentul inculpatului într-un grad atât de mare, încât instanța de judecată consideră că făptuitorul nu poate fi supus răspunderii penale pentru cele comise.

În practica judiciară a sistemului *common law* conceptul de boală psihică a fost interpretat larg de către instanțele de judecată. Această categorie unește mai multe feluri de tulburări mentale și uneori chiar tulburări somatice (fizice), cum ar fi: unele forme de diabet și ateroscleroză. Pe larg sunt aplicate testul factorului extern și intern, precum și testul pericolului recurent. Prezintă interes faptul că diabetul zaharat (hyperglycemia) este recunoscut în calitate de factor intern.

În baza *testului factorilor interni și externi* (engl. – *the internal/external factor test*) se deosebesc:

- (1) tulburări mentale apărute din cauza unor factori *externi* – aceste tulburări nu constituie boli psihice;
- (2) tulburări mentale apărute din cauza unor factori *interni* – aceste tulburări constituie boli psihice.

De fapt, când ne referim la tulburare psihică este vorba despre anumiți factori interni, printre care se numără particularitățile psihologice ale persoanei și aspectul emoțional al acesteia, precum și unele patologii organice. Însă, factorii externi exercită o influență trecătoare (tranzitorie), cum ar fi, cu titlu de exemplu, contuzia.

Diverse teste cognitive, ce se aplică în practica judiciară din sistemul *common law*, sunt bazate pe combinația a trei componente:

- 1) cunoașterea și înțelegerea naturii și calității comportamentului;
- 2) cunoașterea incorectitudinii morale a comportamentului;
- 3) abilitatea de a-și controla comportamentul.

În perioada contemporană mai multe jurisdicții din sistemul *common law*, în special din Statele Unite ale Americii și din Australia, au adăugat încă un element obligatoriu al cauzei justificative, cum ar fi elementul volitiv. Astfel, sunt întâlnite expresii „*inapt să-și controleze propria conduită*”; „*capacitatea de a-și controla propriile acțiuni*”; „*control propriu*” etc. [6, p.50].

O altă formulare întâlnită în proiectul legislativ discutat este „*concept al aprecierii*”, conform căruia la momentul comiterii faptei infracționale persoana a fost inaptă, din cauza unei tulburări psihice, să aprecieze natura sau incorectitudinea propriului comportament.

În conformitate cu Raportul Comitetului pentru infractori care suferă de anomalii mentale din *Anglia* (paragrafele 18.37 și 18.35), *boala psihică este severă* dacă conține următoarele caracteristici:

- (a) defecțiunea funcțiilor intelective manifestată prin pierderea memoriei, orientării, comprehensiunii și a capacității de învățare;
- (b) alterarea conștiinței într-o intensitate suficientă să provoace aprecierea delirantă a situației reale, a trecutului și a viitorului, sau absența oricărei forme de apreciere critică;
- (c) gânduri și prejudecăți delirante, de persecutare, de gelozie sau idei grandioase;
- (d) percepții anormale asociate cu interpretarea incorectă și delirantă a împrejurărilor obiective;
- (e) această stare împiedică comunicarea rațională cu alte persoane [2, p.104].

În Secțiunile 34 și 35 ale Codului penal din *Anglia și Wales* (nr.177 din 1989) sunt prevăzute următoarele:

„**Secțiunea 34.** În acest act tulburarea psihică înseamnă:

- a) *boală psihică severă sau*
- b) *stare de dezvoltare psihică oprită sau incompletă sau*
- c) *stare de automatism (care nu rezultă numai din intoxicație) care este trăsătura tulburării, fie organice, fie funcționale, continuă sau recurentă, care poate cauza o trăire similară cu o altă ocazie.*

Secțiunea 35. *Verdictul tulburării psihice se va emite dacă va fi demonstrat că la momentul comiterii faptei persoana suferea de o boală psihică severă sau handicap psihic sever.*

Subsecțiunea (1) nu se va aplica dacă se va stabili că infracțiunea nu se datora bolii psihice severe sau handicapului psihic sever.

Verdict al tulburării psihice va fi emis în următoarele cazuri:

- 1) *inculpatul este achitat din cauza unei tulburări psihice sau a unei combinații de tulburare psihică și intoxicație sub imperiul cărora el a acționat în stare de automatism;*
- 2) *inculpatul a suferit o tulburare psihică la momentul comiterii faptei infracționale”.*

În aceste secțiuni: *Boala psihică severă* desemnează o boală psihică care conține una sau mai multe caracteristici, descrise supra.

Handicapul psihic sever – desemnează starea de dezvoltare oprită sau incompletă care include defecțiunea severă a intelectului și funcționarea socială a persoanei [2, p.104].

În proiectul legislativ al Comisiei legislative scoțiene, din 18 aprilie 2003, se precizează că acțiunea persoanei iresponsabile este asemănătoare cu cea a copilului și, în mod egal, atât copilul, cât și persoana iresponsabilă, sunt absolviți de orice formă a suferinței (lat. – *Cum alterum innocentia concilii tuetur, alterum fati infelicitas excusat*). Pentru ca tulburarea să inducă la alienarea absolută a rațiunii (lat. – *ut continua mentis alienatione, omni intellectu caret*), boala îl privează pe pacient de capacitatea de a cunoaște aspectul adevărat al circumstanțelor faptei sale, îl lipsește de capacitatea de a înțelege ce este acceptabil și ce este inacceptabil [2, p.11].

Sub influența dreptului englez în Scoția s-a aplicat principiul, conform căruia, dacă inculpatul nu cunoștea natura și calitatea actului comis sau nu conștientiza că comite ceva incorect, el era recunoscut iresponsabil. Însă, acest test nu a fost urmat de judecătorii scoțieni [2, p.11].

Necunoașterea naturii și a calității actului comis, precum și neconștientizarea de către persoană că ea săvârșește ceva rău și incorect, constituie, indiscutabil, un element obligatoriu al iresponsabilității. Totodată, prezența acestui element nu este suficientă pentru ca o persoană să fie recunoscută iresponsabilă – elementul de conștientizare trebuie însoțit de alienarea elementului volitiv.

Astfel, în testul formulat în *Cazul Ross versus HM Advocate (1991 JC 210)* instanța de judecată a formulat trei cerințe pentru *cauza justificativă de automatism*:

- 1) factorul extern nu trebuie să fie autoindus;
- 2) este o împrejurare pe care făptuitorul nu o putea să o prevadă și
- 3) acest factor a rezultat în alienarea totală a voinței, ceea ce a condus la lipsa completă a autocontrolului.

În acest caz, făptuitorul susținea că el consumaseră involuntar un medicament în așa măsură, încât, deși conștientiza că face ceva rău, era inapt să se abțină de la săvârșirea acestei fapte prejudiciabile [2, p.11-12].

Instanța de judecată a susținut că cauza justificativă de automatism nu putea fi operată în acest caz, invocând următoarele: „*Când făptuitorul conștientiza natura și calitatea faptei comise, el nu putea fi recunoscut că la momentul comiterii faptei infracționale imputate suferea de o alienare totală a voinței. Pe parcursul urmăririi penale s-a stabilit că aptitudinea inculpatului de a conștientiza și a controla consecințele propriilor acțiuni a fost alterată de injectarea substanței medicamentoase. Examinarea acestei persoane a arătat că ea era inaptă să țină cont că propriile acțiuni aveau un caracter prejudiciabil și, prin urmare, nu putea să se abțină de la comiterea lor. Însă, incapacitatea făptuitorului de a exercita autocontrolul, descrisă de către organul de urmărire penală ca o incapacitate completă a procesului psihic, urmează a fi diferențiată de cerința esențială, precum că trebuie să existe alienarea completă a facultăților mentale de gândire și comprehensiune a celor comise*” [2, p.12].

Într-un alt caz, instanța de judecată a stabilit următoarele: „*Este clar că nu orice boală sau deviere psihică va conduce la concluzia iresponsabilității. Totodată, nu orice boală sau deviere provocate de un factor extern va conduce la aplicarea cauzei justificative*” [2, p.12].

Legislația scoțiană în sfera responsabilității este fundamentată pe sistemul englez. În special, *Cazul McNaughton* din 1843 a influențat considerabil nu doar sistemul legislativ englez, dar și alte sisteme de drept cu tradiții anglo-americane. Concluzia-cheie a Regulilor McNaughton poate fi exprimată în următorul pasaj: „*În toate cazurile, oricare persoană se prezumă a fi sănătoasă și se prezumă că ea posedă gradul suficient de rațiune pentru a fi responsabilă penal, până când nu va fi demonstrat contrariul*”. Pentru ca cauza justificativă de iresponsabilitate să fie aplicată, urmează a fi demonstrat cu certitudine că la momentul săvârșirii faptei inculpatul acționa sub așa un defect al rațiunii (engl. – *defect of reason*) provocat de o boală psihică, încât nu conștientiza natura și calitatea actului comis, sau, dacă și îl conștientiza, nu cunoștea că face ceva rău.

Totodată, Regulile McNaughton au fost supuse unei critici dure din cauza că ele se bazau doar pe aspectele cognitive ale psihicului inculpatului, și anume: pe elementul de conștientizare a naturii faptei produse de către inculpat la momentul comiterii acesteia.

Abia în secolul XIX știința medicală a demonstrat că tulburarea psihică poate fi manifestată în alterarea capacității de control al propriului comportament. Însă, Regulile McNaughton nu prevedeau posibilitatea de a fi aplicate în cazul unor tulburări volitive. Anume din acest considerent Regulile McNaughton au fost completate cu *elementul volitiv*; această schimbare a fost operată în jurisprudența mai multor sisteme de drept (cu excepția Angliei).

Un alt dezavantaj al Regulilor McNaughton a constat în faptul că instanțele de judecată au interpretat restrictiv cuvintele „*natura și calitatea*” referitoare la fapta comisă de către inculpat, precum și „*săvârșirea unui act incorect*”.

Comisia scoțiană pentru reforme legislative a propus substituirea în sentințele de condamnare a sintagmei „*nevinovat din cauza iresponsabilității*” cu sintagma „*nevinovat din cauza tulburării psihice*”.

Legea scoțiană privind sănătatea mentală din 1984 definește tulburarea psihică ca o boală psihică (inclusiv ca tulburare de personalitate) sau handicap mental cauzat sau manifestat.

Conform acestei legi, tulburarea psihică include:

- (1) boala psihică;
- (2) deficiența psihică care poate fi supusă tratamentului;
- (3) deficiența psihică severă;
- (4) tulburarea mentală persistentă manifestată doar prin conduita anormală agresivă sau grav iresponsabilă.

În opinia Comisiei scoțiene, există trei categorii de tulburări psihice:

- 1) boală psihică;
- 2) dizabilitate de învățare (cognitivă) și
- 3) tulburare de personalitate [2, p.18].

Proiectul neoficial al Codului penal al Scoției din 6 martie 2002 a definitivat, în Secțiunea 101, noțiunea de tulburare psihică după cum urmează:

„Secțiunea 101. Tulburarea psihică

(2) *persoana nu este vinovată dacă la momentul comiterii faptei aceasta era incapabilă, în urma tulburării psihice, să se conformeze cerințelor legii penale sau să aprecieze natura ori calitatea acestei fapte.*

(3) *Inculpatul nu poate fi achitat pe motivul tulburării psihice până când nu vor fi demonstrate cerințele impuse de subsecțiunea (1)” [2, p.103].*

O atenție deosebită reprezintă atitudinea legiuitorului din Noua Zeelandă față de cauza justificativă a iresponsabilității. În special, este introdusă în mod direct prezumția sănătății psihice la momentul comiterii faptei. Așadar, cauza justificativă a iresponsabilității este prevăzută în Secțiunea 23 a Legii privind Crime din 1961, care prevede următoarele:

„(1) *Fiecare va fi prezumat sănătos psihic în momentul săvârșirii unui act sau în momentul omisiunii, până când nu se va demonstra contrariul.*

(2) *Nicio persoană nu va fi condamnată pentru o infracțiune, din cauza că actul a fost comis sau omis sub imperiul imbecilității din natură sau bolii mentale, într-asa măsură încât a făcut-o incapabilă de a*

(a) *înțelege natura și calitatea acțiunii sau omisiunii; sau*

(b) *cunoaște împrejurarea că acțiunea sau omisiunea erau moral incorecte reieșind din standarde unanim acceptate ale corectitudinii și incorectitudinii” [6, p.4].*

Cauza justificativă de iresponsabilitate încorporată în Secțiunea 23 a Legii privind Crime din 1961 este fundamentată pe Regula McNaughton din sistemul englez *common law*.

În limbajul modern „*boală mentală*” desemnează „*tulburare psihică*”, iar „*imbecilitate din natură*” va însemna „*dizabilitate intelectuală*”.

Folosirea terminologiei psihiatrice în legea penală, cum ar fi boală psihică și imbecilitate, a produs rezultate nefaste, spre exemplu: *hyperglycemia* a fost clasificată ca boală psihică, iar *hypoglycemia* – nu; *somnambulismul* este recunoscut în calitate de boală psihică în Anglia și nu constituie o astfel de patologie în Canada.

În literatura de specialitate din străinătate se ajunge la concluzia că categoriile „*boală psihică*” și „*imbecilitate din natură*” sunt folosite pentru a descrie condiția mentală a făptuitorului în caz de operare a cauzei justificative de iresponsabilitate.

„*Boala psihică*”, în special, este un concept nedeterminat și flexibil, care a fost definit cazuistic în practica judiciară din *common law*. Probabil, anume reieșind din acestea considerente conceptul de boală psihică se interpretează diferit de la caz la caz, ceea ce a provocat într-un lanț logic rezultate eronate [6, p.]. În Australia se aplică noțiunea „*deficiență mentală*” (engl. – *mental impairment*), ceea ce într-un mod non-exhaustiv determină conceptele de dizabilitate intelectuală și de boală psihică.

În alineatul (2) al Secțiunii 23 a Legii privind Crime din 1961 este specificat că „*nicio persoană nu va fi condamnată pentru o infracțiune din cauza că actul a fost comis sau omis sub imperiul imbecilității naturale sau bolii mentale...*”.

În limbajul modern, noțiunea „*imbecilitate din natură*” (engl. – *natural imbecility*) desemnează, posibil, o dizabilitate intelectuală. În practica judiciară din *common law* această formă a cauzei justificative de iresponsabilitate este rar întâlnită, deoarece persoanele care suferă de dizabilitate mentală gravă (o stare permanentă

în comparație cu o tulburare psihică care poate fi tranzitorie sau chiar poate fi tratată), de regulă, nu sunt capabile să participe la procesul judiciar. Cu alte cuvinte, urmărirea penală împotriva acestora deseori se suspendă, probabil chiar pe un termen indefinit, ceea ce duce la irezonabilitatea operării normei cu privire la iresponsabilitate.

În accepțiune modernă, noțiunea „*boală psihică*” desemnează o tulburare psihică. În sistemul *common law* boală psihică reprezintă orice tulburare mentală care se manifestă în violență sau în predispoziție de a recurge la violență [6, p.21].

În conformitate cu a doua parte a sintagmei legislative din alin.(2) al Secțiunii 23, cauza justificativă de iresponsabilitate va opera doar în cazul în care se va demonstra că o astfel de boală psihică sau imbecilitate din natură a făcut-o pe persoană incapabilă de a

- a) *înțelege* natura și calitatea acțiunii sau omisiunii sau
- b) *cunoaște* împrejurarea că acțiunea sau omisiunea erau moral incorecte reieșind din standarde unanim acceptate ale corectitudinii și incorectitudinii.

În cele din urmă, în anul 1991 Comitetul Consultativ pentru Crime din Noua Zeelandă a propus proiectul variantei revizuite a cauzei justificative de iresponsabilitate prevăzută în Secțiunea 23, după cum urmează:

„Dizabilitatea mentală

- 1) *Persoana va fi prezumată sănătoasă psihic la momentul comiterii sau obținerii de la comiterea unui act, până când nu va fi demonstrat contrariul;*
- 2) *Persoana nu este responsabilă penal pentru orice act comis sau omis, când aceasta suferă de o dizabilitate psihică care o face pe persoană incapabilă –*
 - (a) *să înțeleagă natura și calitatea acțiunii sau inacțiunii; sau*
 - (b) *să cunoască că acțiunea sau omisiunea au fost moral incorecte în conformitate cu standarde unanim acceptate despre corectitudine și incorectitudine;*
 - (c) *să perceapă acțiunea sau omisiunea ca una moral incorectă în conformitate cu standarde unanim acceptate despre corectitudine și incorectitudine;*
- 3) *În această secțiune –*
Dizabilitatea psihică înseamnă –
 - (a) *starea de dezvoltare oprită sau incompletă a funcționării mentale, ce implică deficiență serioasă a intelectului; sau*
 - (b) *tulburarea psihică serioasă;*
 - (c) *tulburarea organică sau leziunea cauzată creierului, temporară sau recurentă, a funcționării mentale de o natură serioasă;*
 - (d) *tulburarea psihopatică și tulburarea de personalitate nu se includ.*
Tulburarea psihică serioasă înseamnă o tulburare mentală serioasă sau o boală psihică serioasă, de natură continuă sau recurentă, și include această tulburare sau boală având următoarele caracteristici:
 - (a) *Deficiența substanțială a funcționării mentale sub formă de*
 - (ii) *pierdere a memoriei, pierdere a percepției sau deficiență de orientare; sau*
 - (iii) *tulburare verbală sau de gândire*
 - (b) *Tulburări serioase ale percepției sau ale dispoziției”* [6, p.37-38].

În **Australia**, când persoana este angajată într-o activitate care poate constitui o faptă infracțională, cauza justificativă de nevinovăție poate opera datorită defecțiunii psihice. Persoana urmează a fi recunoscută nevinovată din cauza defecțiunii psihice dacă la momentul comiterii unei fapte prejudiciabile ce constituie infracțiune aceasta avea o anomalie psihică ce implică unul din următoarele efecte:

- a) el sau ea nu cunoștea natura și calitatea propriei conduite; sau
- b) el sau ea nu cunoștea că propria conduită a fost prejudiciabilă; cu alte cuvinte, el sau ea nu putea gândi cu un grad moderat de raționalitate (engl. – *a moderate degree of sense*) și nu deținea autocontrol asupra propriului comportament, care este perceput de către persoane rezonabile ca unul prejudiciabil.

În unele jurisdicții din Australia se aplică *cauza justificativă parțială* (engl. – *partial defence*) a responsabilității reduse în cauzele de omor. Această cauză justificativă operează în anumite împrejurări, când, la momentul comiterii infracțiunii, persoana manifestă o anomalie a psihicului care deteriorează substanțial responsabilitatea ei mentală pentru omuciderea comisă.

În Australia de Sud, *incapacitatea mentală* este definită ca o incapacitate a persoanei de a avea grijă de propria sănătate, siguranță și bunăstare sau de a-și dirija activitățile [1, p.110]. Așadar, subsecțiunile (1), (8) și (9) ale Secțiunii 7.3 din Codul penal al **Australiei** din 1995 conțin următoarele prevederi:

„(1) *Persoana nu este responsabilă penal pentru infracțiune, dacă la momentul comiterii faptei aceasta a suferit o defecțiune psihică care avea următorul efect:*

- a) *persoana nu cunoștea natura și calitatea comportamentului; sau*
- b) *persoana nu conștientiza că comportamentul este unul incorect (persoana nu putea gândi la fel cum ar fi gândit o persoană cu un nivel moderat de înțelepciune și voință), iar comportamentul a fost perceput de către persoane rezonabile ca fiind unul incorect; sau*
- c) *persoana a fost incapabilă să-și controleze comportamentul.*

(8) *În această secțiune:*

Defecțiunea psihică include: dizabilitatea intelectuală, inclusiv cea a vârstnicilor, boala psihică, leziunea craniană și tulburarea severă de personalitate.

(9) *Boală psihică este o defecțiune patologică a psihicului de lungă sau de scurtă durată, permanentă sau temporară, însă nu include starea ce rezultă din reacția unui psihic sănătos la stimuli externi extraordinari”* [2, p.106-107].

În această ordine de idei, este de menționat că cauza justificativă a iresponsabilității este direct prevăzută în codurile penale ale statelor New Hampshire, Philadelphia, Michigan, Idaho, Alaska, Utah, Pennsylvania. O formulare alternativă se conține în proiectul Codului penal al **Philadelphiei** din 1955:

„(a) *Persoana nu este responsabilă pentru comportamentul criminal, dacă la momentul manifestării acesta a devenit rezultatul unei boli sau defecțiuni psihice, în care capacitatea de apreciere a prejudiciabilității propriului comportament sau capacitatea de a-l conforma cerințelor legale era substanțial deteriorată, astfel persoana nu poate răspunde penal;*

(b) *Persoana nu este responsabilă pentru propriul comportament, dacă la momentul manifestării acesta a devenit rezultatul unei boli sau defecțiuni psihice, în urma căreia persoana își pierde capacitatea substanțială de a aprecia prejudiciabilitatea propriului comportament sau se află într-o stare în care perspectiva condamnării și a pedepsei penale nu pot constitui o influență de abținere asupra acesteia”* [2, p.110].

În legislația statului **Michigan** (Michigan Compiled Laws 768.21a din 1975) în calitate de component al criteriului medical al iresponsabilității este introdus, pe lângă boală psihică, și retardul mental:

„330.1400 (g): *Boala psihică înseamnă o tulburare substanțială a gândurilor și a conștiinței care deteriorează în mod semnificativ: rațiunea, comportamentul, capacitatea de recunoaștere a realității sau capacitatea de a se conforma cerințelor ordinare ale vieții.*

Retard mental desemnează subdezvoltarea semnificativă a funcționării intelectuale care își ia originea pe parcursul perioadei de dezvoltare și este asociată cu dereglarea comportamentului de adaptare” [2, p.110].

În conformitate cu prevederile legislative ale Codului penal a statului **Utah** din 1983 (Secțiunea 76-2-305), boala psihică nu constituie o cauză justificativă, însă poate fi o atenuare a pedepsei capitale și reduce calificarea omorului și a tentativei de omor [2, p.111].

În legislația statului **Pennsylvania** (Pennsylvania Consolidated Status din 1983, Titlul 18, Secțiunile 314 și 315) sunt definite două categorii, după cum urmează:

„*Bolnav psihic – acel care, în rezultatul unei boli psihice sau al defecțiunii mentale, pierde capacitatea substanțială de a aprecia incorectitudinea comportamentului său, de a-și conforma comportamentul cerințelor legale.*

Iresponsabilitate – la momentul comiterii infracțiunii inculpatul a acționat sub imperiul unui defect al rațiunii provocat de boală psihică care l-a deprivat de capacitatea de a cunoaște natura și calitatea actului, sau nu conștientiza că ceea ce el face face rău” [2, p.111].

În Secțiunile 2 și 16 din Codul penal al **Canadei** din 1985 tulburarea psihică este considerată o boală mentală. În conformitate cu Subsecțiunea 16.1, nicio persoană nu poate fi responsabilă pentru fapta comisă din cauza tulburării psihice suferite, care o face incapabilă să aprecieze natura și calitatea faptei sau să conștientizeze că o astfel de faptă este una incorectă [2, p. 108].

Potrivit prevederilor din paragraful 34(8) din Codul penal al **Israelului** din 1995, inculpatul nu va fi responsabil penal pentru fapta comisă, dacă la momentul săvârșirii acesteia, în urma maladii care îi afectează sufletul și fiind un rezultat al defecțiunii intelective, el era substanțial incapabil să înțeleagă caracterul incorect al propriilor acțiuni sau nu putea să se abțină de la comiterea acestor acțiuni [2, p.108].

În Secțiunea 12 a Capitolului IV din Codul penal al **Republicii Zambia** norma cu privire la iresponsabilitate are următorul conținut: „*Persoana nu este responsabilă penal pentru acțiunea sau inacțiunea sa, dacă la momentul comiterii acesteia, din cauza bolii ce i-a afectat psihicul, devine incapabilă să înțeleagă ceea ce face sau să cunoască că ea nu trebuie să comită această acțiune sau omisiune. Totodată, persoana poate fi responsabilă penal pentru o acțiune sau omisiune, chiar dacă această boală nu produce iresponsabilitate*” [4].

În conformitate cu legea penală a **Sri Lanka**, persoanele cu „*mintea tulburată*” sunt absolvite de răspundere penală pentru faptele infracționale comise. Cu toate acestea, diagnosticul care confirmă prezența unei boli psihice nu eliberează în mod automat persoanele de răspundere penală. Secțiunea 77 a Codului penal al Sri Lanka (Acțiunile persoanei bolnave psihic) stabilește următoarele: „*Fapta nu constituie infracțiune dacă este comisă de o persoană care, la momentul comiterii acesteia, din cauza tulburării mentale este inapt să conștientizeze natura actului sau că ceea ce ea comite contravine legii sau este incorect*” [5].

Această formulare legislativă din legea penală a Sri Lanka este fundamentată pe principiul legal, conform căruia vinovăția nu poate exista în lipsa intenției criminale [3, p.28]. Cu alte cuvinte, actul trebuie să fie unul voluntar, ceea ce semnifică că persoana trebuie să aibă capacitatea mentală necesară pentru a-și forma intenția criminală. Este de menționat că specialiștii în materie de psihiatrie recunosc că nu întotdeauna depistarea unei boli psihice la făptuitor îl scutește în mod automat de la răspunderea penală. Asistența psihiatrică în cauzele penale contribuie la reconstruirea stării psihice a făptuitorului la momentul comiterii infracțiunii. Demonstrarea în instanța de judecată a existenței unei boli psihice de care suferea inculpatul la momentul comiterii faptei incriminate, care însă nu a dus la iresponsabilitatea acestuia, are un efect substanțial asupra alegerii categoriei de pedepse. Așadar, în cazul în care pentru fapta infracțională comisă legea penală a Sri Lanka prevede pedeapsa capitală, atunci, dacă se va demonstra că persoana s-a aflat sub imperiul unei boli psihice care nu a atins nivelul iresponsabilității, pedeapsa capitală va fi substituită cu detențiunea pe viață [3, p.28].

Cauza justificativă de iresponsabilitate înaintea cerința de incapacitate cognitivă, conform căreia deficiența mentală trebuie să contribuie la incapacitatea făptuitorului de a înțelege natura și calitatea faptei (acțiunea, omisiunea) sau de a cunoaște ce este corect din punct de vedere moral. Aspectul pozitiv al incapacității cognitive în calitate de criteriu al iresponsabilității este tendința de a exclude din lista deficiențelor psihice tulburări de personalitate antisocială, deoarece se consideră că tulburările de personalitate nu-l privează pe făptuitor de capacitatea de a înțelege ce este corect sau incorect în conformitate cu standardele unanim acceptate. Așadar, în *Cazul Regina versus Clarke* făptuitorul a susținut că la momentul comiterii infracțiunii s-a aflat sub imperiul depresiei. Cu toate că depresia este o boală psihică, instanța de judecată a stabilit următoarele: „*Reieșind din împrejurările cauzei, femeia și-a păstrat puterea de a discerne însă într-un moment a fost lipsită de raționament sau a fost confuză și a acționat pierzându-și concentrarea și puterile mentale*” [6, p.43].

Diferența principală dintre incapacitate și (de a înțelege sau de a cunoaște) este trecută cu vederea în practică. Este o problemă greu de rezolvat.

Reieșind din cele expuse, am ajuns la următoarele concluzii:

– În sistemul *common law* este aplicată Regula McNaughton, conform căreia în toate cazurile oricare persoană se prezumă a fi sănătoasă și se prezumă că ea posedă gradul suficient de rațiune pentru a fi responsabilă penal, până când nu va fi demonstrat contrariul.

– Pentru ca cauza justificativă de iresponsabilitate să fie aplicată, urmează a fi demonstrat cu certitudine că la momentul săvârșirii faptei inculpatul acționa sub așa un defect al rațiunii provocat de o boală psihică, încât nu conștientiza natura și calitatea actului comis sau, dacă și îl conștientiza, nu cunoștea că face ceva rău.

– Dezavantajul Regulilor McNaughton constă în faptul că, inițial, ele se axau doar pe aspectele cognitive ale psihicului inculpatului, pe când elementul volitiv a fost subestimat. Abia în secolul XIX știința medicală a demonstrat că tulburarea psihică poate fi manifestată în alterarea capacității de control al propriului comportament.

– Cauza justificativă de iresponsabilitate are două raționamente: persoana recunoscută iresponsabilă nu va răspunde penal, deoarece la momentul comiterii faptei infracționale s-a aflat în stare de inconștiență, iar societatea va fi protejată de la o astfel de persoană, fiindcă aceasta oricum va fi supusă unei internări forțate într-un spital de psihiatrie.

– Cauza justificativă de iresponsabilitate este tratată prin prisma *legăturii dintre deficiența psihică și efectele acesteia asupra proceselor cognitive*.

– Deficiența psihică este privită prin prisma oferirii făptuitorului a unui statut justificativ. „*Boala psihică*”, în special, este un concept nedeterminat și flexibil, care a fost definit cazuistic în practica judiciară *common law*. Probabil, *anume* din aceste considerente conceptul de boală psihică se interpretează diferit de la caz la caz, ceea ce a provocat într-un lanț logic rezultate eronate. Sunt evidențiate trei categorii de tulburare psihică: boală psihică; dizabilitate de învățare (cognitivă); tulburare de personalitate.

– Cauza justificativă de iresponsabilitate înaintează cerința de incapacitate cognitivă, conform căreia deficiența mentală trebuie să potenteze incapacitatea făptuitorului de a înțelege natura și calitatea faptei (acțiunii, omisiunii) sau de a cunoaște ce este corect din punct de vedere moral. Aspectul pozitiv al incapacității cognitive în calitate de criteriu al iresponsabilității este tendința de a exclude din lista deficiențelor psihice tulburări de personalitate antisocială, deoarece se consideră că tulburările de personalitate nu-l privează pe făptuitor de capacitatea de a înțelege ce este corect sau incorect în conformitate cu standardele unanim acceptate.

– Conceptul de boală psihică în sistemul *common law* unește mai multe feluri de tulburări mentale, iar uneori chiar tulburări somatice (fizice), cum ar fi: unele forme de diabet și ateroscleroză.

– În baza testului factorului intern și extern, utilizat în sistemul judiciar *common law*, tulburare psihică constituie un factor intern, inclusiv particularitățile psihologice ale persoanei și aspectul emoțional al acesteia, precum și unele patologii organice. Factorii externi au o influență tranzitorie asupra stării psihice a inculpatului (spre exemplu, contuzia).

– Diverse teste cognitive, ce se aplică în practica judiciară din sistemul *common law*, sunt bazate pe combinația a trei componente: 1) cunoașterea și înțelegerea naturii și calității comportamentului; 2) cunoașterea incorectitudinii morale a comportamentului; 3) abilitatea de a-și controla comportamentul.

– *Boala psihică este severă* dacă conține următoarele caracteristici: 1) defecțiunea funcțiilor intelective manifestată prin pierderea memoriei, orientării, comprehensiunii și a capacității de învățare; 2) alterarea conștiinței într-o intensitate suficientă să provoace aprecierea delirantă a situației reale, a trecutului și a viitorului, sau absența oricărei forme de apreciere critică; 3) gânduri și prejudecăți delirante, de persecutare, de gelozie sau idei grandioase; 4) percepții anormale asociate cu interpretarea incorectă și delirantă a împrejurărilor obiective; 5) această stare împiedică comunicarea rațională cu alte persoane.

Bibliografie:

1. Chapter 7: Capacity and Incapacity. In: *Guardianship – Final Report 24*. Australia: Melbourne, Victorian Law Reform Commission, p.97-123.
http://www.lawreform.vic.gov.au/sites/default/files/Guardianship_FinalReport_Full%20text.pdf (accesat 26.04.2014)
2. Discussion Paper no 122 on Irresponsibility and Diminished Responsibility of the Scottish Law Commission. 18 April 2003. Edinburgh: The Stationary Office, 127p. www.scotlawcom.gov.uk (accesat: 11.05.2014)
3. FERNANDO, N., DE ALWIS, A., KOTALAWALA, W. Criminal Responsibility in Sri Lanka: A Descriptive Study of Forensic Psychiatric Assessments in Remand Prisoners Charged With Murder and Related Crimes. In: *Sri Lanka Journal of Psychiatry*, June 2012, Volume 3, Issue 1, p.28-29. ISSN 2012-6883
4. Law of the Republic of Zambia. 1995 Edition (Revised). Volume 7. *Chapter 87 Penal Code. An Act to establish a Code of Criminal Law (1st November, 1931)*.
<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/CAFRAD/UNPAN004895.pdf> (accesat: 02.05.2014)
5. Legislative Enactment of Ceylon. Penal Code Sri Lanka, Chapter IV, Section 77.
[http://www.icrc.org/ihl-nat.nsf/0/2962721b86fc380ac125767e00582c62/\\$FILE/Penal%20Code.pdf](http://www.icrc.org/ihl-nat.nsf/0/2962721b86fc380ac125767e00582c62/$FILE/Penal%20Code.pdf) (accesat: 28.04.2013)
6. Mental Impairment Decision-Making and the Insanity Defence: Law Commission Report No 120. December 2010. New Zealand, Wellington: Law Commission, 2010, 112 p. ISSN 1177-6196.

Prezentat la 03.09.2014